

בריונות ברשת בקרב בני נוער –

מאפייני הקורבנות, אפיונה כמצב דחק, משאבי חוסן ממתנים

ובהתייחס לאוריינות דיגיטלית

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

עמיר גפן

בית-הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

אייר, תשע"ט

רמת-גן

פרופ' זהבית גרוס

מבית הספר לחינוך

של אוניברסיטת בר-אילן

פרופ' טלי היימן

מהמחלקה לחינוך ולפסיכולוגיה

של האוניברסיטה הפתוחה

תקציר

מתחילת שנות האלפיים, לצד התפתחותם המואצת של האתרים והיישומים החברתיים ברשת האינטרנט, התפתחה גם תופעה של בריונות ברשת (Cyberbullying) המוגדרת כפעילות תוקפנית ומכוונת שנועדה לפגוע באדם אחר באמצעות הפצה של מסרים פוגעניים ברשת האינטרנט.

למחקר הנוכחי ארבע מטרות עיקריות. האחת, לבחון את מאפייני תופעת הבריונות ברשת בקרב בני נוער ואת מאפייני קורבנותיה. השנייה, לבחון את הקשר שבין חשיפה לבריונות ברשת לבין רמת האוריינות הדיגיטלית. השלישית, לבחון האם המסרים הפוגעניים ברשת מעוררים תחושת דחק (Stress) בקרב הקורבנות, המובילה להיווצרותם של קשיים פסיכולוגיים. הרביעית, לבחון האם בכוחם של משאבי חוסן (מסוגלות עצמית, תמיכה חברתית ותקווה) להפחית קשיים פסיכולוגיים אלה.

אוכלוסיית הנבדקים במחקר כללה 510 תלמידים בגילאי 13-15, הלומדים בכיתות ז'-ט' בבתי ספר במגזר הממלכתי והממלכתי-דתי בישראל. המחקר נערך בשיטה משולבת (Mixed Methods Design) המשלבת מתודה איכותנית וכמותית. בחלק האיכותני השתתפו 80 תלמידים ב – 10 קבוצות מיקוד. בחלק הכמותי השתתפו 430 תלמידים אשר ענו על שאלונים לדיווח עצמי. המשתתפים במחקר סווגו לארבע קבוצות של קורבנות על פי דיווחם: הקבוצה האחת, בני נוער שהם קורבנות לאלמות המתרחשת במרחב בפיזי (פנים אל פנים). השנייה, בני נוער שהם קורבנות לבריונות ברשת בלבד. השלישית, בני נוער שהם קורבנות לבריונות משולבת – גם פנים אל פנים וגם ברשת. הרביעית, בני נוער שאינם קורבנות.

מחקר זה בוחן את המקרה של בריונות ברשת באמצעות שתי תיאוריות. האחת, תאוריית הדחק ומודל הערכה הקוגניטיבי הדינמי של לזרוס ופולקמן (Lazarus & Folkman, 1984) והשנייה, תיאוריית החוסן (Fergus & Zemermmman, 2005; Masten, 2001). הטיעון התיאורטי שנבדק במחקר זה הינו כי החשיפה למסרים פוגעניים ברשת עלולה לעורר דחק בקרב הקורבנות. בהמשך לכך, בכוחם של משאבי חוסן (מסוגלות עצמית, תמיכה חברתית ותקווה) להפחית את תחושת הדחק ואת הקשיים הפסיכולוגיים הנלווים אליה.

ממצאי המחקר העיקריים: שיעור הקורבנות לבריונות ברשת עומד על 15.3%, כאשר 8.8% קורבנות רק לבריונות ברשת ו- 6.5% הינם קורבנות לבריונות המשולבת (פנים אל פנים ורשת במשולב). מנעד הרגשות והתחושות השליליות עליהם דיווחו הקורבנות לבריונות ברשת הינו רחב מאד כאשר הרגשות השכיחים ביותר הינם כעס ובושה. תגובות הקורבנות לפגיעה ברשת היו מארבע סוגים: תגובה המיועדת לעצירת הפגיעה; תגובה

המיועדת לפגוע בתוקף; פניה לעזרה; הימנעות מתגובה. באשר לאוריינות הדיגיטלית, 84% מהנבדקים דיווחו על היכרות טובה עם הרשת והמרחב הדיגיטלי, ורובם דיווחו על רמה גבוהה של מיומנויות במגוון הפעילויות והשימושים שהם מבצעים ברשת. רמת הקשיים הפסיכולוגיים (כגון חוסר מנוחה, הרגשה לא טובה, התקפי כעס ועצב) בקרב בני הנוער אשר העידו כי חוו בריונות ברשת דומה ברמתה לאלו אשר חוו תקיפה במרחב הפיזי. רמת הקשיים הפסיכולוגיים המדווחים בקרב בני הנוער אשר העידו כי חוו בריונות משולבת היתה גבוהה באופן מובהק מיתר קבוצות הקורבנות. רמת החוסן (מסוגלות עצמית, תמיכה חברתית ותקווה) בקרב בני הנוער אשר העידו כי חוו בריונות ברשת דומה לזו של הקורבנות לבריונות פנים אל פנים ונמוכה מזו שדווחו על ידי קבוצת הלא קורבנות. רמת החוסן, הבאה לידי ביטוי בתחושת מסוגלות עצמית, תמיכה חברתית ותקווה, בקרב בני הנוער אשר העידו כי חוו בריונות משולבת נמצאה נמוכה משמעותית מיתר קבוצות הקורבנות. כלומר, קבוצת הקורבנות לבריונות משולבת נמצאה כנמוכה ביותר ברמת משאבי החוסן, והגבוהה ביותר ברמת הקשיים. ההתייחסות המובחנת לקבוצת "הקורבנות המשולבים" מהווה חידוש מחקרי, כמו גם היותו של מחקר זה מהראשונים הבוחן חוסן (Resilience) בהקשר לתופעת הבריונות ברשת (Cyberbullying).

הטיעונים התיאורטיים אוששו במחקר. נמצא קשר ישיר בין קורבנות לבריונות ברשת לבין תפיסתה כמצב דחק המלווה בקשיים פסיכולוגיים. כמו כן, נמצא בכוחם של משאבי החוסן (מסוגלות עצמית, תמיכה חברתית ותקווה), להפחית את רמת הקשיים הפסיכולוגיים של הקורבנות, בדגש על התמיכה החברתית אשר נמצאה במחקר זה כמשאב החוסן המשמעותי ביותר. יש לציין כי באשר לאוריינות הדיגיטלית, לא נמצאו במחקר הזה הבדלים מובהקים ביחס לסוגי הקורבנות השונים. כלומר משתנה זה, הבוחן את מידת ההכרות, השימוש והשליטה ברשת, אינו מהווה גורם מבחין או מסביר באשר לקורבנות לבריונות ברשת.

למחקר הנוכחי תרומה תיאורטית ומעשית. מבחינה תיאורטית המחקר תורם להרחבת הידע אודות תופעת הבריונות ברשת, מאפייניה, השפעותיה על הקורבנות ובחינתה כמקרה חדש בהקשר לתאוריית הדחק ולתאוריית החוסן. בנוסף, בחן מחקר זה את הקשר שבין אוריינות דיגיטלית לבין בריונות ברשת. המחקר בחן את חווית הפגיעה ברשת של הקורבנות כחוויה סובייקטיבית בהתאם למודל הקוגניטיבי הדינמי של לזרוס ופוקלמן הטוען כי מה שקובע את עוצמת וחומרת הפגיעה ברשת הינה ההערכה הסובייקטיבית של הקורבן ולא מאפייניה האובייקטיביים של הפגיעה. במישור המעשי, ממצאי המחקר עשויים לסייע בפיתוח תכניות התערבות למניעה ולצמצום תופעת הבריונות ברשת, תוך התמקדות בהעצמת משאבי החוסן של בני הנוער בדגש על קידום

אקלים המקדם תמיכה חברתית וכן עידוד הדיווח והפניה לעזרה בקרב הנחשפים לבריאות ברשת בכלל, ובקרב קורבנותיה בפרט.